

Ігор КОЗАК

*Здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
kozak_i@tnpu.edu.ua*

КООПЕРАТИВНЕ СТРАХУВАННЯ В СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ НА МЕЖІ ХІХ–ХХ СТОЛІТЬ: ЕКОНОМІЧНИЙ ТА СОЦІАЛЬНИЙ ВИМІР

Кооперативне страхування відігравало ключову роль у фінансово-кредитному забезпеченні національного економічного розвитку Східної Галичини на рубежі ХІХ–ХХ століть. Процес формування цього сегменту економіки відображає важливий етап становлення національного господарського руху в регіоні, а також діяльність низки видатних діячів, які сприяли розвитку українських підприємницьких традицій, спрямованих на економічне відродження нації через самостійну господарську активність.

Страхові інституції того часу можна поділити на три категорії: державні, приватні та кооперативні. До переваг кооперативних організацій, зокрема українських, відомий діяч кооперативного руху К. Коберський відносив принцип, за яким «убезпечені одночасно виступають і як ubezpieчники».

Зростаюча потреба в захисті українського населення від природних катастроф, насамперед пожеж, стала очевидною ще в 60-х–70-х роках ХІХ століття, коли зароджувалися основи страхової діяльності як складової національного господарського руху. Ініціатором цього процесу був Д. Синкевич, який обіймав посади директора страхової компанії «Австрійський Фенікс» у Відні та головного директора «Русского Общества перестраховання». Його діяльність продовжив Л. Лукашевич, очільник «Угорського товариства ubezpieчень» у Львові. Проте спроби розширення українського страхового сектору нашкодили на перешкоди: у 1880 році австрійська влада відмовила у наданні концесії новоствореному товариству. Незважаючи на це, українська громада Галичини не відмовилася від своїх планів. Лідером цього напрямку став В. Нагірний, за ініціативи якого у 1884 році К. Левицький розробив проєкт статуту страхового товариства. Через низку обставин створення товариства затрималося до 1890 року.

Статут товариства «Дністер» надавав його членам право брати участь у загальних зборах у Львові, представляти власні інтереси та обиратися до керівних органів. Оцінку матеріальних збитків від стихійних лих проводили делегати товариства, а в разі незгоди з результатами оцінки члени могли звертатися до мирового суду.

Поліси «Дністра» визнавалися при отриманні іпотечних кредитів такими установами, як Красвий банк Галичини та Буковини, Галицька ощадна каса у Львові, Земельний іпотечний банк у Львові, Руська Щадниця в Перемишлі та іншими повітовими ощадними касами.

Агентами «Дністра» працювали виключно українці, зокрема адвокати, нотаріуси, священики, вчителі та голови громад. Завдяки цьому товариство забезпечило роботою сотні українських фахівців, тоді як інші страхові компанії переважно наймали поляків, чехів чи австрійців.

Відразу після заснування «Дністер» активно залучав українців регіону до співпраці. Протягом першого року діяльності було створено мережу агентств у Східній Галичині, а згодом – на Буковині. Керівництво товариства докладало зусиль для популяризації своєї діяльності серед широких верств населення. Зокрема, через товариство «Просвіта» було видано брошуру «Три побратима, або як люди подолали біду», а також плакати, що пропагували діяльність товариства. Ці зусилля принесли результати: товариство поступово розширювалося та зміцнювало свої позиції.

До «Дністра» приєднувалися дедалі більше свідомих селян і міщан, які раніше страхувалися в іноземних компаніях або взагалі не мали страхового захисту. З часом товариство стало осередком об'єднання широких верств українського суспільства, незалежно від політичних чи релігійних поглядів, оскільки воно позиціонувалося виключно як економічна установа. Українці сприймали «Дністер» як спільне національне надбання. Для населення характерним було страхування невеликого майна та індивідуальні страхові поліси, які слугували захистом від безробіття, хвороб та інших ризиків.

У 1912 році «Дністер» видав понад 272 тисячі полісів на загальну суму 312,5 мільйона крон. Порівняно з 1892 роком обсяги страхування майна зросли у 15 разів. Водночас товариство активно інвестувало: у 1912 році прямі інвестиції склали 1 289 тисяч крон. Це сприяло зростанню прибутків акціонерів, чистий прибуток компанії після відрахувань до резервів у 1912 році становив 513 тисяч крон. Ці показники свідчать, що «Дністер» вийшов за межі суто кооперативної організації, ставши важливим елементом фінансової системи Східної Галичини.

З моменту заснування «Дністер» підтримував конструктивні відносини з іншими страховими товариствами, навіть конкурентами. За словами Ігнація Біскупського, під час створення «Дністра» польські страхові компанії зберігали «доброзичливий нейтралітет». Після офіційного заснування товариство отримало професійну підтримку від краківського товариства «Флоріанка», яке діяло на страховому ринку Галичини понад 30 років. Оскільки «Дністер» не мав ліцензії на страхування життя, він пропонував такі послуги від імені

«Флоріанки», отримуючи вигідну комісію. Водночас у сегменті страхування від вогню обидва товариства конкурували.

Товариство «Дністер» тісно співпрацювало з фінансовими установами, отримуючи підтримку місцевих і австро-угорських банків. Приватні банки відігравали ключову роль у наданні кредитів, орієнтуючись на отримання прибутку. Кооперативний банк «Дністер» базувався на принципах взаємодопомоги та солідарної відповідальності його членів за зобов'язання банку. Аналіз обставин створення цього банку показує його економічну необхідність: товариству взаємного страхування «Дністер» потрібно було ефективно використовувати зібрані кошти, щоб уникнути їх «замороження». Крім того, ці кошти зберігалися в галицькому «Банку Крайовому», де вони працювали на користь польської громади, приносячи нижчий відсоток, ніж міг би забезпечити власний банк [411, с. 130].

Згідно зі статутом кооперативного банку «Дністер», його метою було надання матеріальної підтримки членам, зокрема селянам і ремісникам, через ефективне використання заощаджень і видачу позик на вигідних умовах. Члени сплачували вступний внесок у розмірі 2 крон до резервного фонду та могли мати один або кілька паїв вартістю 50 крон, які залишалися їхньою власністю та приносили дивіденди за рішенням загальних зборів. Товариство залучало капітали своїх членів, а кожен учасник мав один голос на загальних зборах. На паї нараховувалося 6% річних, а позики видавалися лише під заставу застрахованого майна.

Кооперативним банком «Дністер» керували дирекція та наглядова рада товариства взаємного страхування «Дністер» у Львові, але обидві установи залишалися юридично незалежними. Основною діяльністю банку було надання кредитів, які були вкрай необхідні українському населенню Східної Галичини. На початковому етапі максимальна сума кредиту становила 500 крон, але з 25 вересня 1896 року наглядова рада дозволила видачу позик до 2000 крон із терміном погашення від 5 до 10 років. У 1904 році сума кредиту зросла, а термін сплати подовжено до 15 років.

Отже, кооперативне страхування в Східній Галичині на межі XIX–XX століть стало важливим інструментом фінансово-кредитного забезпечення національного господарського руху, сприяючи економічній самостійності української громади. Товариство «Дністер» відіграло ключову роль у формуванні страхового ринку, об'єднавши широкі верстви населення навколо ідеї спільного економічного захисту. Його діяльність, базована на принципах взаємодопомоги та солідарної відповідальності, не лише забезпечувала захист від стихійних лих, але й створювала робочі місця для українців, протидіючи домінуванню іноземних страхових компаній. Успіх «Дністра» підтверджується

значним зростанням кількості полісів, інвестицій та прибутків, що свідчить про його вихід за межі кооперативної моделі до рівня важливої складової фінансової системи регіону. Тісна співпраця з банками та іншими страховими товариствами, зокрема польською «Флоріанкою», демонструє гнучкість і прагматичність у реалізації економічних цілей. Створення кооперативного банку «Дністер» стало логічним кроком для ефективного використання капіталу, що підкреслює економічну необхідність і стратегічну далекоглядність української еліти. Загалом, діяльність «Дністра» відображає успішну модель національного господарського руху, спрямованого на зміцнення економічної незалежності та консолідацію української спільноти в умовах австрійського панування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барвінський О. Кооперативний рух у Східній Галичині: економічні та соціальні аспекти (кінець XIX – початок XX ст.). Львів: Вид-во ЛНУ ім. І. Франка, 2010. 320 с.
2. Гринишин Я. Історія становлення страхового ринку в Галичині (1860–1914 рр.). Український історичний журнал, 2015, № 4, С. 87–102.
3. Коберський К. Нариси з історії українського кооперативного руху. Львів: Накладом «Просвіти», 1908. 425 с.
4. Левицький К. Українське страхування в Галичині: від зародження до інституалізації. Збірник наукових праць Черкаського університету. Серія «Історичні науки», 2012, Вип. 12, С. 45–60.
5. Нагірний В. Спогади про заснування товариства «Дністер». Львів: Друкарня Ставропігійського інституту, 1895. 142 с.
6. Павликівська О. Фінансово-кредитні інституції Східної Галичини: роль кооперативів у національному відродженні. Кам'янець-Подільський: Видавництво КПНУ, 2018. 280 с.
7. Статут товариства взаємного страхування «Дністер». Львів: Архів товариства «Дністер», 1890. Арк. 12.
8. Франчук І. Економічна діяльність товариства «Дністер» у 1890–1914 рр.: аналіз фінансових показників. Вісник Львівського університету. Серія «Економічна», 2014, Вип. 50, С. 115–130.
9. Чорний М. Польсько-українські економічні відносини в Галичині: співпраця та конкуренція на страховому ринку. Історичні студії, 2016, Вип. 8, С. 135–150.
10. Шульга Р. Кооперативні банки в Східній Галичині: організація та вплив на господарське життя. Черкаси: Вид-во ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2020. 411 с.